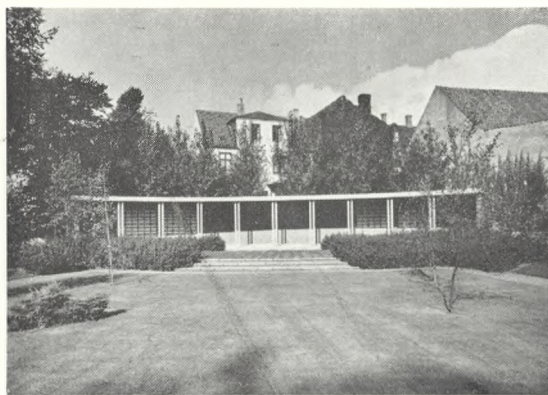

40.
Fællesgrav
i Svendborg.

areal. Dette vil man dog så vidt muligt undgå.

På Søndermark kirkegård (Frederiksberg), hvor der nedsættes mellem 650 og 700 asker årligt i fællesgraven, nedsættes med ca. 3 ugers mellemrum det antal, man indtil da har samlet sammen. Nedsættelsen foregår fra morgenstunden, men der finder ingen afspærring sted, og skulle tilfældigt enkelte morgenbesøgende ønske at overvære det, vises de ikke bort. Ingen skal tro, at der sker noget hemmeligt eller mystisk. Græstørvne stikkes omhyggeligt op og lægges efter tilfyldningen omhyggeligt på plads igen, stampes og vandes og dækkes med nogle af de blomster, som der altid findes rigeligt af på pladsen; derefter kan ingen uvedkommende se, hvor der er gravet. Få dage efter nedsættelsen får de pårørende, som ønsker det, fra begravelsesvæsenet besked om, at nedsættelsen har fundet sted i fællesgraven, men altså ikke hvor i graven det er sket.

Gennem årene er det jo flere tusinde, der er kommet til at hvile i fællesgraven, men at de ikke alle er glemte, vidner det

41.
Fælleskistegrav
Københavns
Vestre Kirkegård.

væld af blomster om, som næsten konstant dækker hele græsfladen og om sommeren må fjernes to gange om ugen, dels for at græsset kan vokse og dels nogle gange for at man skal kunne slå det. Ved juletid er blomstersmykningen, ofte bestående af kostbare buketter, dekorationer og puder (kranse og potteplanter må ikke lægges eller stilles på graven, da de fylder for meget og ødelægger græsset) så overvældende, at det næsten ligger i to lag, og man kan slet ikke se græsset.

Fællesgraven med dens maksimum af udnyttelse og minimum af gangareal og beplantning og med dens store og stadig stigende benyttelse sparer på kirkegårdens jordareal, koster ikke meget i vedligeholdelse og er derfor også besparende for samfundsøkonomien. Tænk, hvis alle disse asker skulle have været i almindelige urnegravsteder, som for flertallets vedkommende kun er delvis belagte, med dertil hørende hække, gangareal, affaldskasser m. m.?

Se iøvrigt om fællesgraven VK. 18 s. 33 og 94—96.

Billedhuggere under mulde

M. Møller-Petersen

Når talen er om billedhuggere, tænker Danskerne måske først og fremmest på vor navnkundige *Bertel Thorvaldsen* (c. 1768—1844), hvis mejselslag høres vidt om jorden, sådan som *H. C. Andersen* synger om sin samtidige. Men Danskerne har jo også mange andre billedhuggere, hvis navne vi kan nævne med stolthed og glæde. Når man hører, at der alene i København og på Frederiksberg findes ca. 350 friluftsskulpturer, får man et lille begreb om denne kunststarts store betydning for vort kulturliv. Vi glæder os over de fremragende kunstværker på vore museer, og når vore kirkegårde (og det gælder vel ikke mindst kirkegårde i Storkøbenhavn) er seværdigheder, for fremmede som for os selv, har den bildende kunst sin store andel heri. Her mere end noget andet sted bliver vi mindet om *Hippokrates'* ord: „*Vita brevis, ars longa!*“ At livet er kort, men kunsten lang. —

Tre af vore kendte billedhuggeres grave er ikke at finde på vore kirkegårde, nemlig Thorvaldsens, *Rudolph Tegners*

(1873—1950) og *J. F. Willumsens* (1863—1958); deres grave er i deres museer.

De nærmere omstændigheder ved Thorvaldsens død og begravelse er følgende:

Den 24. marts 1844 var Thorvaldsen ved et middagsselskab sammen med bl. a. ægteparret *Stampe, Nysø* (ved Præstø), *Oehlenschläger*, *H. C. Andersen* m. fl. Ved denne lejlighed udtalte Thorvaldsen bl. a.: „Nu kan jeg dø nårsomhelst, for nu har *Bindesbøll* (museets arkitekt) min grav færdig.“ Samme aften døde vor berømte landsmand af en hjertelammelse i Det kgl. Teater. Graven var færdig, men ikke museet, og Thorvaldsens kiste blev midlertidig anbragt i Domkirken; her stod den til den 4. september 1848; da var museet færdigt, og graven kunne tages i brug. Graven er i museets gård, indrammet af fire fløje, med Himlen som tag, uden anden prydelse end et stedsegrønt vedbendtæppe. Men har man været museet igennem og fået fyldt sindet med skønhedsindtryk, går man måske ud til graven og lægger en lille buket blomster på Efeutæppet, hviskende en stille tak, en på een gang stolt og ydmyg tak til denne den ædlest skabende ånd inden for den bildende kunst. Thorvaldsens museum er altså også Thorvaldsens mausolæum, et kunstens tempel, hvor stor og liden mødes.

1938 byggede Rudolph Tegner sit eget museum i Kildekrog i Nordsjælland; her er anbragt 191 skulpturer og 214 malerier. Arealet, der hører til museet, er på 34 tdr. land, — nu i offentlig eje og tilgængelig for alle. Kunstnerens grav er en skjult krypt (fig. 43) i museets midtergang. På fliserne, der dækker graven, står der kun:

Rudolf Tegner.
1873 — — 1950

Af hans mest kendte arbejder bør her nævnes Finsen-monumentet „Mod Lyset“ ved Rigshospitalet i København, den om-disputerede springvandsgruppe ved færgelejet i Helsingør „Herakles og Hydraen“ og den skønne „Danserindebrønden“, ligeledes i Helsingør.

For et års tid siden døde *J. F. Willumsen*, og efter megen diskussion for og imod fik han sin grav sammen med sit museum i Frederikssund, hvor den er dækket af en flad natursten.

(Fortsættes.)

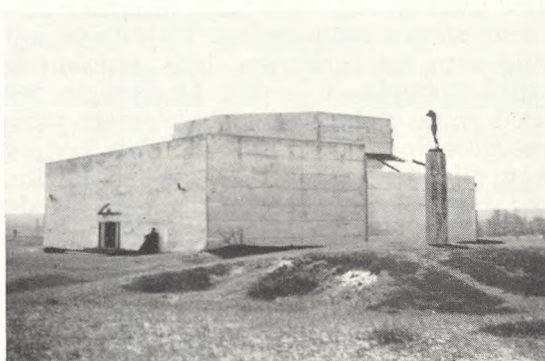

42.
Thorvaldsens grav.

Kirkegårdskultur i Norge

Havearkitekt Johannes Tholle

Under denne overskrift havde VK i sit bind 19 en artikelserie som resultatet af en studierejse. Nævnte serie læstes bl. a. også af den danske forfatter *Sigurd Strangen*, som i nogle år var bosat i Norge og bl. a. en tid virkede som gartner og havebrugslærer ved en landbrugsskole og skulle tjene en del af sin indtægt ved salg af planter m. m., og hvis bog om kirkegårdsgartneren vi omtalte i VK 19 s. 37. I et brev til redaktøren af vort tidsskrift har Strangen fortalt om en episode, der på flere måder viser norsk sind fra disse år og bl. a. viser, at det ikke er nær alle, der godtager, hvad vi anførte i VK s. 53, nemlig at nordmændene kunne lide, at „vildmarkens skønneste tæppe er trukket over *forkrænkelighedens apoteose*, som en kirkegård jo også er“, men at de vil ha civiliserede blomster fremfor naturens egne yndefulde frembringelser. I tilknytning til den illustration af *Arne Jon Jutten*, som gengiver en situation fra Utne kirkegård (Hardanger; fig. 44), fortæller Strangen om en kone (*Marita*), der

43.
Rudolf Tegnens
grav.

Begge fotos: forf.

græsplæne. Korset er 7 meter højt, og for foden er der anbragt bænke. I St. Jørgensbjerg rejstes korset for enden af en intim urnehave med brolagte stier og omgivet af stedsegrønt. Det er 4 meter højt og gjort af hvidmalede jernrør.

Begge kors var i anskaffelse ganske billige, og det er min opfattelse, at de hver på sit sted har en mission at udføre: At fortælle, at her er en kristen kirkegård og ikke bare en begravelsesplads. — Forholdet mellem korsarmene er som i det latinske kors, og for at fremhæve korset er der i Nakskov diskret anbragt elektriske projektører, som i skumringstimerne belyser forside af det.

Billedhuggere under mulde

M. Møller-Petersen

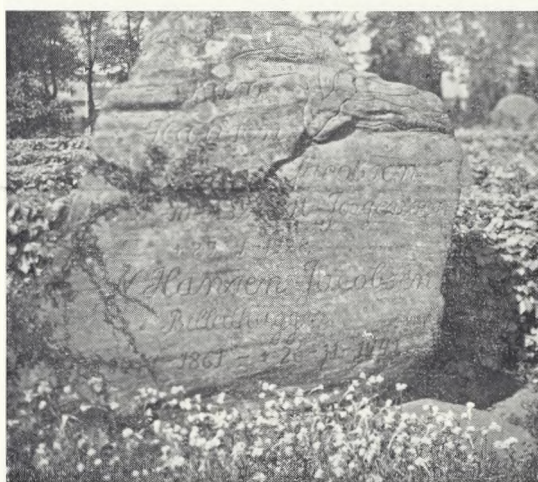
(fortsat fra pag. 45)

Herman Bissen (1798—1868) er et navn, der hører til de kendteste inden for billedhuggerkunsten. Han var nær knyttet til Thorvaldsen og efter dennes død vort lands førende billedhugger. Kendt af alt folket er hans „Den tapre Landsoldat“ i Fredericia; endvidere „Isted-Løven“; nu Tøjhusmuseets gård. Statuen i Ørstedsparken af A. S. Ørsted, Frederik VI i Frederiksberg Have, Frederik VII foran Christiansborg Slot, Oehlenschläger foran Det kgl. Teater. I Glyptoteket er han den af vore billedhuggere, der er stærkest repræsenteret; de talrige marmorarbejder er en øjnenes fryd og Panis for det sind, der søger ren og ædel kunst. — Bissens beskedne grav, der er forsynet med en sten, er på Assistens Kirkegård. „Sålige er de, som sørge, thi de skulle husvales“, står der på familiegravstenen. — Sønnen, *Vilhelm Bissen* (1836—1913) gik i faderens fodspor, og vi har daglig mange af hans arbejder for øje: *C. C. Hall* i Søndermarken, *N. W. Gade*, nu Østre Anlæg, *Christian IV*, Nyboder, *Biskop Absalon*, Højbroplads o. s. v. *V. B.* døde 1913; hans urne har været i Kolumbariet på Bispebjerg, men er ikke mere.

Med samme kraft og styrke som navnet *Bissen* lyser navnet *J. A. Jerichau* (1816—83), og f. ex. i Glyptoteket står hans

50. Gravmæle for J. F. Willumsen i Frederikssund (jevnf. teksten s. 45).

51. Hansen-Jacobsens gravmæle i Vejen (jevnf. teksten s. 56).

52. Gravmæle for J. A. Jerichau og hustru, Solbjerg Kirkegård, Frederiksberg.

Alle fotos: forf.

skønne arbejder side om side med Bissens. Af friluftsskulpturer kan nævnes det pragtfulde *H. C. Ørsted*-monument i Ørstedsparken; endvidere den store *David*-skikkelse foran Domkirken og den store Kristus-figur foran Jesuskirken i

53. Anne Marie Carl Nielsens gravmæle for hendes mand og hende selv. Københavns Vestre Kirkegård.

54. Gravmæle af Helen Dohlmann på Solbjerg Kirkegård, Frederiksberg. Se teksten s. 56.

55. J. Wiedewelts gravmæle på Assistens Kirkegård, København.

Alle fotos: forf.

Valby. — Jerichau's familiegrav er på Solbjerg Kirkegård (Frederiksberg), en smuk og særpræget grav. „Hvem søger I efter?“ står der på det skønne gravminde. I en biografi af denne kunstner hedder det bl. a.: „Som den overbeviste kristen, han var, imødeså han med den største forhåbning og glæde døden, der kom som en befrielse for uro, lidelser og bekymringer“. Altså en mand, der var det bibelske navn Jerico værdig.

Af de yngre afdøde billedhuggere er Kai Nielsen (1882—1924) måske den, der er mest kendt; hans grav er på Vestre Kirkegård; en tilhugget granitsten med navn, det er alt. Men hvor virker denne jævne enkle form velgørende netop her, hvor natur og kunst mødes i skøn harmoni, og hvor navnene lyser af historisk indsats på næsten alle livets områder. Også han er smukt repræsenteret på Glyptoteket; navnlig hans „Vandmoderen“ i Palmehaven er af dominerende virkning. Monumentet på Langelinie for de 3 Grønlandsfarere: Mylius-Erichsen, Hagen og Brønlund er jo også en seværdighed af rang. Vemodig, men skøn.

„Frihedsstøtten“ er vel nok det mest markante træk i Københavns gadebillede. De 4 kvindeskikkelser skyldes 3 forskellige kunstnere: „Tapperhed“ og „Borgerdyd“ er af Nicolaj Dajon (1748—1823), og hans grav er på Assistens Kirkegård; „Bondeflid“ er af Andreas Weidenhaupt (1738—1805); hans grav er ligeledes på Assistens; den fjerde figur er „Troskaben“, symboliseret ved hunden, der ligger ved kvindens fødder; den er af Johannes Wiedewelt (1731—1802). Han var en fremragende kunstner, havde titel af kgl. hofbilledhugger og var en årrække førende på sit felt. „Troskaben“ blev hans sidste betydelige arbejde; det var år 1797. Elskelig og vennsæl som han var, var der stor sorg ved hans død. Oehlenschläger, „der 150 år efter sin død er Danmarks største digter“ (Professor Vilh. Andersen 1930), skrev et smukt mindedigt om ham; af de 12 vers her nogle linier: „Natten blinker“ . . . „Lyset lyser fra sin sky til kummers blege søn“ . . . Krum af alder, tungt hans tåre falder i det dybe ubekendte blå; sagte flytter han sin fod og støtter sig til staven; issen er så grå.“ . . . „Modgang frister; hjertet brister; døden slukker øjets stærke ild . . .“ Og så former digteren de tanker og følelser, som han

vel skønner, den store kunstner har haft i sin sidste stund: „Ingen klage! Talt er mine dage. Jeg vil ikke længer dvæle her. Hellig længsel bryder kummers fængsel; vinker mig til nattens sølverskær. / Hårde stene! Mine skøre bene smuldrer snart dybt under bølgens ler. I skal stande, helligt skal I sande, at jeg *var*, når jeg er ikke mer.“ Og musen nærmer sig: „Søn, forlad mig ikke; jeg er barnløs, når jeg mister dig.“ „Gubben famler; sidste kraft han samler; sukker henrykt sin gudindes navn: „Elskelige, ej af denne verden er vort rige. Jeg går hen, hvor der er intet savn.“ — Den store kunstners grav er på Assistens Kirkegård, og på gravstenen står disse jævne, men dog så skønne og vægtige ord:

Hans kunst gav ham hæder;
hans hjerte venner.

Til Oehlenschlägers smukke digt har *P. Schall* sat musik.

Så er der *Th. Stein* (1829—1901). De mest kendte af hans arbejder ser københavnernes daglig: *Niels Juel*, Holmens Kanal, og *Edouard Suenson* ved Nyboder. Stein døde 1901, og hans grav er på Holmens Kirkegård. Et smukt relief pryder hans grav. Motivet er taget fra Grundtvigs salme „At sige verden ret farvel“, 6. vers, der lyder sådan: „Kom i den sidste nattevagt i en af mine kæres dragt og sæt dig ved min side; og tal med mig som ven med ven om, hvor vi snart skal ses igen og glemme al vor kvide.“ Verset er indgraveret i en bronzeplade, og over verset ses den syge på dødslejet med vennen ved sin side, vistnok en Kristusskikkelse.

Carl Peters (1822—99) er også et navn, man nævner med respekt og ære. I forhallen til Det kgl. Teater står 2 af hans mest kendte arbejder: Statuerne af *Johannes Ewald* og *Johan Herman Wessel*. I Hirschsprungs museum er der ikke mindre end 30 statuetter fra denne kunstners hånd. Han døde 1899, og hans og hustruens grav er på Solbjerg Kirkegård; men graven synes at være glemt. „Jeg lever, og I skulle leve!“ står der på gravstenen. — Mindesmærket ved Trinitatis Kirke (Rundetårn) for Ewald og Wessel er af *Otto Evens* (1826—95). Han døde „fattig og glemt“ og begravedes på Assistens Kirkegård.

Gefion-springvandets skaber er *Anders Bundgård* (1864—1937), og hans urnegrav

56. *Th. Steins* gravmæle på Holmens Kirkegård.

57. *Sophie Claudius* gravmæle på Frederiksberg ældre Kirkegård. Se teksten næste side.

Begge fotos: forf.

er på Gravlev Kirkegård ved Skørping. Familiegravene er prydet med et af kunstnerens egne arbejder: „Lyngheden“, en liggende kvindefigur på en høj sokkel.

Inde i Kongens Have står et lille kært springvand: Dreng, ridende på en svane; det er et af *H. E. Freunds* (1786—1840) få friluftsfignrer, et meget yndet fotomotiv. Freund døde 1840, og hans grav er på Assistens Kirkegård. På graven er et smukt mindesmærke med relief og symboler, udført af Herman Bissen. Et smukt eftermæle er medvirkende til at kaste glans over hans arbejder. Godhed, mildhed, hjælpsomhed, begejstring. — I Kongens Have står jo også *J. F. Willumsens* Hørup-monument; endvidere *August Saabyes* (1823—1916) H. C. Andersen-monument. Hans grav er i Skivholme på Aarhusegnen.

I Vejen, den store stationsby mellem Kolding og Esbjerg, er provinsens store billedhugger, *N. Hansen-Jacobsen* (1861—1941) begravet. Vejen er kunstnerens fødeby, og man forstår, at byen er stolt af den landskendte kunstner, der har fået sit eget museum, placeret ved hovedgaden i hans fødeby. Bl. a. det skønne monument „Modersmålet“ i Skibelund vidner om denne kunstners rige fantasi og kunsten. I København er Hansen-Jacobsen smukt repræsenteret. Af hans friluftsskulpturer bør her nævnes „Døden og Moderen“, der står ved Helligåndskirken, den såkaldte strøgkirke. Døden er jo et meget brugt motiv inden for billedhuggerkunsten; ikke altid lige poetisk skønt; men vel altid med den dybe tanke bag, at det, vi ejer, ejes kun på borg. — På familiegravene er der 4 natursten, og de har ikke stort andre prydelser end de ornamenter, istiden har givet dem. Det er, som kunstneren har villet tilkendegive, at ikke kunsten, men naturen er det egentlige.

Vore kvindelige billedhuggere er et lille kapitel for sig. *Anne Marie Carl Nielsen* (1863—1945, komponistens hustru) er vel den mest kendte af dem. Statuen af *Christian IX* til hest i slotsgården til Christiansborg er et talende vidnesbyrd om, hvad en kvindelig billedhugger formår at yde. Ægteparrets fællesgrav er på Vestre Kirkegård, jevnf. fig. 53.

En anden kvindelig billedhugger er *Helen Dohlmann* (1870—1942). Hendes mest betydelige arbejde står på hendes egen grav på Solbjerg Kirkegård. Det er en kvindeskikkelse i naturlig størrelse, liggende på en sarkofag, med ansigtet skjult i hænderne, et udtryk for den dybeste sorg. Ingen går forbi dette gravminde uden at standse et øjeblik. Se fig. 54.

En anden stor kunstnerinde i faget var *Johanne Betzonich* (1860—1934). Måske er hun den, der har skabt det mest gripende monument til en grav. „Scala Santa“, hedder det, hvilket vil sige „Den hellige Trappe“. Navnet er hentet fra Rom, hvor der findes en sådan; og da den har i al fald symbolsk forbindelse med korsfæstelsen af Kristus, må den kun bestiges knælende. Den lille udgave af denne helligdom står på Frederiksberg Kirkegård, på det meget kendte ægtepar, *Carl Claudius* og *hustrus*, billedhuggerinden *Sophie Lynges* grav. En knælende kvinde i naturlig størrelse er på vej op ad trappen, med foldede hænder og himmelvendt blik. Hvert træk i denne yndige kvindeskikkelse med det ædle ansigt vidner om længsel, hengivenhed, om en ærlig og ydmygt bedende sjæl. Den talentfulde kunstnerinde var gift med billedhuggeren *Pedersen-Dan* (1859—1939, Elefanterne på Carlsberg; Den lille Hornblæser på Rådhuspladsen osv.), og de to kunstners fællesgrav er på Hvidovre Kirkegård. Men uden navn eller gravminde.

Ikke alle de her nævnte grave er i en stand, så man kan glæde sig derover. Men burde de mennesker, der har skænket deres samtid og efterslægterne så meget ædelt, rigt og skønt, og som vi daglig gratis har for øje på vore gader, i vore anlæg, parker, museer, kirker og kirkegårde, ikke mindes længst muligt, på smuk og værdig måde? Vi har jo nylig set et smukt eksempel på national samhørighed, offervilje og pietetsfølelse over for vore afdøde landsmænd i det fjerne Ghana. Denne side i vor nationale stolthed burde også kunne spores herhjemme. —